

Sveti Irenej Lyonski in njegov pogled na božji načrt odrešenja

Sveti Irenej je najpomembnejši teolog drugega stoletja, ki se je verjetno rodil med letoma 140 in 160 v Smirni. Osebo je poznal sv. Polikarpa, ki ga je v rani mladosti tudi sam poslušal in bil preko njega povezan z apostolskim obdobjem. Iz Male Azije se je preselil v Galijo. Ko je lyonski škof Potin umrl mučeniške smrti, ga je Irenej nasledil na škofovskem sedežu. Potem ko je papež Viktorin I. izobčil tiste azijske Cerkve, ki so veliko noč obhajale 14. nisana, je Irenej napisal papežu in nekaterim izobčenim pismo, v katerem jih je pozval k edinosti. Po teh dogodkih izgubimo za njim vsako sled. Nepoznan je tudi datum njegove smrti. Poleg nekaterih fragmentov in naslovov imamo ohranjeni dve njegovi deli: *Zoper krivoverstva*, ki je napisana v petih knjigah¹ in *Prikaz apostolskega nauka*². Vsa njegova dela so bila napisana v grščini. Delo *Zoper krivoverstva* se nam je v celoti ohranilo zgolj v latinskem prevodu. Zadnji dve knjigi sta ohranjeni tudi v armenščini. Nekateri fragmenti pa imamo tudi v grščini. Delo *Prikaz apostolskega nauka* se je ohranilo samo v armenškem jeziku.

Njegovo teologijo bi lahko opisali z naslednjimi izrazi: *salus carnis*, zgodovina odrešenja in rekapitulacija. Irenej je s svojimi deli kazal na Božje odrešenijsko delovanje v zgodovini človeštva, ki gre od stvarjenja preko smrti in vstajenja našega Gospoda Jezusa Kristusa in Cerkve do Kristusovega drugega prihoda. Ker je bil milenarist, je pred poslednjo sodbo pričakoval tisočletno Kristusovo kraljestvo s pravičnimi tu na zemlji; ob tem je potrebno poudariti, da je bila večina cerk-

venih očetov prvih stoletij pod vplivom milenarizma, ki je temeljil na Raz 20-21 (predvsem 20,1-5) in na Dan 7 (predvsem Dan 7,22).³ Ker pa tokrat milenarizem ni naša tema, pogledjmo Irenejev pogled na zgodovino odrešenja. Ta je nazorno predstavljena v prvem delu *Prikaza apostolskega nauka* (*Epideixis* 4-42) ter seveda na mnogih mestih v delu *Zoper krivoverce*. Ključni momenti te zgodovine so: stvarjenje, prvi greh, učlovečenje, Jezusova smrt in vstajenje ter Cerkev.

Stvarjenje

“Vse, kar je ustvarjeno, mora nujno imeti začetek svoje ustvarjenosti v nekem velikem vzroku. Začetek vsega pa je Bog. Njega samega namreč ni nihče ustvaril, on pa je ustvaril vse. In zaradi tega je treba in je prav najprej verovati, da je eden Bog Oče, ki je vse ustvaril in uredil in tisto, česar ni bilo, naredil, da je. On, ki zaobjema vse, je edini, ki ga ni moč zaobjeti. V vsem tem je tudi naš svet in na svetu človek; torej je Bog ustvaril tudi svet.

Tako se torej izkaže, da je eden Bog Oče neustvarjen, neviden, Stvarnik vsega, nad katerim ni drugega boga in po katerem ni drugega boga. Bog je tudi razumsko (logikos) bitje in je zato tisto, kar je ustvarjeno, ustvaril po Besedi (logos). Bog je tudi Duh; tako je vse uredil v Duhu. Tako tudi pravi prerok: “Z Gospodovo besedo so bila utrjena nebesa, z njegovim Duhom vsa njihova silnost. (Ps 33,6)” Ker torej Beseda utrjuje, to je ustvarja telesno in daje bivanje, Duh pa oblikuje različne sile, zato se primer- no in upravičeno Beseda imenuje Sin, Duh pa božja Modrost. Dobro je torej rekel tudi apo-

stol Pavel: "En Bog Oče, ki je nad vsem, po vsem in v nas vseh. (Ef 4, 6)" Kajti nad vsem je Oče, po vsem je Beseda – po njej je namreč Oče vse naredil – v nas vseh pa je Duh, ki kliče "Aba, oče," in dovršuje človeka v božji podobnosti. Duh torej kaže na Besedo in so zato preroki naznanjali Božjega Sina, Beseda pa izreka Duha in je zato on sam razlagalec prerokov in človeka dviga ter vodi k Očetu." (*Epideixis* 4-5).⁴

Iz zgornjega teksta razberemo, da je stvarstvo delo Boga Očeta, ki je vse ustvaril skupaj z Besedo in z Duhom. S poudarjanjem Očetovega prvenstva je želel Irenej poudariti, da stvarstvo ni del nekega demiurga ali kakšnega drugega angela, ki bi to storil proti Božji volji, kar so učili gnostiki, kot je bil Valentin in drugi (prim. *Adv. Haer.* 2,2,1), in s tem želeli pokazati na razlog za zlo, za greh. Bog je s stvarstvom pokazal, da je dober, saj je ustvaril nekaj, česar ni bilo (*Adv. Haer.* 4,38,3). Bog je svet ustvaril po Besedi in v Duhu,⁵ ki sta "Očetovi roki" (prim. *Adv. Haer.* 5,6,1). Stvarjenje in tudi vsa zgodovina odrešenja je torej delo svete Trojice. Bog Oče je tisti, ki je želel dobro (*bene sentiente*) in ki je ukazal (*iubente*), Sin je tisti, ki je ustregel (*ministrante*) Očetovi želji s tem, da je oblikoval (*formante*), Duh pa je tisti, ki hrani (*nutriente*) in daje rast (*augente*) (prim. *Adv. Haer.* 4,38,3).

Padec

Od kod torej greh, če je stvarstvo delo Boga samega? Morda se nam tu postavi vprašanje: "Ali ni mogel Bog že v začetku narediti popolnega človeka?" Na to vprašanje Irenej odgovarja, da je Bogu, ki je vedno isti, to je nespremenljiv (*immutabilis*) in neustvarjen (*agenetos*), vse mogoče; toda vse, kar je on ustvaril, kar je začelo obstajati kasneje in ima svoj začetek, je manjše od tistega, ki je Stvarnik (prim. *Adv. Haer.* 4,38,1).

"Človeka pa je oblikoval s svojimi rokami, tako da je vzel iz zemlje, kar je najčistejšega

in najfinejšega, in pomešal v ustrezni meri svojo moč z zemljo. Oblikovanemu je vtisnil lastne poteze, da bi tudi izgled bil bogoličen. Človek je namreč postavljen na zemljo in oblikovan po božji podobi. Da pa bi oživel, "je v njegovo obličje pihnil dih življenja", da bi bil človek tako podoben Bogu tako po navdihnjenju kot po oblikovanju. Bil je torej svoboden in samovladan. Kot takega ga je ustvaril Bog, da bi gospodoval vsemu, kar je na zemlji" (*Epideixis* 11).

V *Adv. Haer.* 5,6,1 je poudarjeno, da je cel človek, in ne zgolj del človeka, z duhom in telesom ustvarjen po božji podobi. V poudarjanju celotnega človeka⁶ je zopet očitena boj proti gnostikom, ki so božjo podobnost videli zgolj v duhu. Bil pa je ustvarjen kot otrok, ne kot odrasel. V načrtu je, da človek odraste, da se približa Bogu. Za čas rasti je bil človek postavljen v najboljši kraj na zemlji, v raj, kjer se je lahko pogovarjal z Besedo, in ga je ta poučevala (*Epideixis* 12). Bog je dal človeku zapoved, naj ne je od drevesa spoznanja dobrega in zlega, ki pa ji ni bil poslušen, ampak se je uprl Bogu. K temu upor je človeka prepričal angel, ki se je sam uprl Bogu in človeka naredil za grešnika (prim. *Epideixis* 16). V tem angelovem upor Bogu lahko vidimo angelov padec, ki se je zgodil v času po stvarjenju in ne pred stvarjenjem. S tem ponovno vidimo, da svet ni posledica greha, hkrati pa nam Irenej skuša ponovno pokazati, da Bog ni izvor zla. Človeška krivda je nekoliko zmanjšana, saj imamo na eni strani angela, ki je človeka zapeljal; kljub temu pa je človek prekršil božjo zapoved. A ta človek je bil še mladoleten, kar pa zopet zmanjša človekovo odgovornost. Človek je tako postal upornik, zaradi tega se je ločil od Boga in bil izgnan iz raja. Bog pa ni preklel človeka, ampak je prekletstvo prenesel na zemljo, ki jo bo moral človek obdelovati, saj ni želel, da bi bil človek uničen. Vse prekletstvo pa je veljalo kači. Sklicujoč se na Mt 25,41⁷ Irenej sklepa, da večni ogenj, pekel, prvenstveno ni

namenjen človeku, ampak hudiču. Z izgonom iz raja, je bil človek ločen od drevesa življenja in s tem postal umrljiv,⁸ a ne zaradi božje nevoščljivosti, ker ta človeku ne bi želel nesmrtnosti, ampak zaradi svojega usmiljenja, saj Bog ne želi, da bi bil človek večno pod vplivom zla. Na neki način lahko vidimo v pojavu smrti dva vidika: kazen in zdravilo, kjer pa je zdravilni učinek močnejši. S smrtjo človek umre grehu, s tem ko je umrl grehu, pa dobi možnost, da ponovno zaživi za Boga (prim. *Adv. Haer.* 3,23,3.6).

Po izgonu iz raja

Grehu prvih staršev pa so sledili drugi grehi: Kajn je ubil Abela, angeli so si vzeli človeške hčere ... Po desetih rodovih je bil tako svet preplavljen z zlom, zato je Bog poslal potop, ki ga je Noe s svojo družino in z živalmi preživel v barki. Po potopu je Bog sklenil zavezo s človeštvom. A najmlajši sin Kam je ponovno grešil in bil zaradi tega preklet, druga dva brata pa sta prejela blagoslov. *“Kakor se je širilo prekletstvo, tako je napredoval tudi blagoslov v rodu blagoslovljenega, vsakega v svojem redu. Med njima je bil prvi blagoslovljen Sem s temi besedami: ‘Hvaljen Gospod, Bog Semov! Kam mu bodi hlapec!’ (1 Mz 9,26). To je moč blagoslova, da je Bog in Gospod vesoljstva postal posest Semove bogovdanosti (theosebeia, pietas). Ta blagoslov se je širil in dospel do Abrahama, ki je iz Semovega semena zapisan v rodovniku v desetem rodu. Zato je bilo Očetu in Bogu vseh po volji, da se imenuje Bog Abrahamov, Bog Izakov in Bog Jakobov. Na Abrahamu se je namreč podaljšal Semov blagoslov. Jafetov blagoslov pa je takšen: ‘Razširi naj Bog Jafeta; naj prebiva v Semovi hiši. Kam mu bodi hlapec!’ (1 Mz 9,27). Ta je dosegel svoj razcvet ob koncu časov, kot je pokazal Gospod, ko je poklical pogane in nanje razširil svojo izvolitev. Kajti ‘po vsej zemlji se razlega njihov klic, do konca sveta njihove besede’ (Ps 19,5). Razširitev je torej klic in izvolitev (klesis) iz poganov, to*

je Cerkev (ekklesia). Biva v Semovi hiši, to je v dediščini očakov, ko je v Kristusu Jezusu prejela prvorojenstvo. V kakršnem redu je torej vsak blagoslovljen, v istem redu v potomstvu prejema sad blagoslova” (Epideixis 21). Ta blagoslov je torej še vedno navzoč in se širi v Cerkvi.

V *Epideixis* gre predstavitev zgodovine odrešenja naprej preko Abrahama, Izaka, Jakoba in do selitve v Egipt. Nato nastopi Mojzes, ki je izpeljal ljudstvo iz Egipta in ga vodil po puščavi. Ljudstvo je po štiridesetih letih pod Jezusovim (Jozuetovim) vodstvom prislo v obljubljeni deželo. Vsa ostala Stara zaveza je predstavljena v *Epideixis* 30, kjer so posebej omenjeni preroki, po katerih je govoril Božji Sin. Morda bi opozorili še na nekaj tipologij v Stari zavezi: obreza, ki jo je prejel Abraham, je znamenje vere in je na neki način predpoda krsta; rešitev iz Egipta ponazarja osvoboditev od greha, ki se je zgodila preko Kristusovega trpljenja. To trpljenje pa je bilo ponazorjeno z žrtvovanjem nedolžnega jagnjeta. Predpoda Cerkve je šotor, ki ga je moral zgraditi Mojzes. Predpodo Cerkve pa lahko vidimo tudi v Noetovi barki, v kateri se je rešilo osem ljudi. Ta rešitev po vodi pa tudi predstavlja krst. Pomembno je tudi Jozuetovo ime, ki je v grškem prevodu Septuaginta imenovan Jezus, ki je hkrati Odrešenikovo ime, ime, ki rešuje.

Vrhunec zgodovine

Božji Sin, ki je bil navzoč že pri stvarjenju, se je ob koncu časov *“pokazal vesoljnemu svetu kot človek in je kot Božja Beseda v sebi povzel (recapitulo, anakefalaioo) vse, kar je v nebesih in kar je na zemlji” (Epideixis 30).* V *Adv. Haer.* 3,16,6 je poudarek na tem, da je Jezus isti⁹ kot Kristus, da se je Božji Sin učlovečil, da je postal popoln človek, da je prevzel tudi meso.¹⁰ Ta poudarek na realnosti učlovečenja je soteriološkega značaja: *“Ker je smrt vladala v mesu, je bilo prav in potrebno, da se jo po mesu uniči in osvobodi človeka iz*

njene prisilne oblasti. Torej je Beseda meso postala, da bi po mesu premagala greh, ki bi bil tako preganjan iz nas in ga v nas ne bi bilo več" (Epideixis 31).

Kot že sveti Pavel je tudi Irenej videl vzporednost med Jezusom in Adamom. Adam, prvi človek, ki je bil neposlušen, je na neki način vzrok za smrt. Jezus Kristus, novi Adam,¹¹ je s pokorščino prinesel življenje za vse ljudi (prim. Adv. Haer. 3,16,9). V tem poglavju je Irenej sledil apostolu Pavlu v Rim 5,12-21. Božji Sin je s svojim učlovečenjem postal glava novega stvarstva, saj je v sebi povzel (prim. Ef 1,10) vse ustvarjeno. Adam je bil "narejen" iz še neobdelane, deviške zemlje. Beseda je povzela Adama tako, da si je privzela človeško meso iz Device Marije. Božji Sin je tako postal eden izmed nas. Če Jezus od Marije ne bi prevzel ničesar, sploh ne bi imelo smisla to, da se je spustil v njeno telo.¹² Irenej pa je šel še naprej od Pavla in je potegnil vzporednico ne samo med Kristusom in Adamom, ampak tudi med Marijo in Evo. Eva je bila neposlušna v obdobju, ko je bila v raju, ko je bila še devica, čeprav je že imela moža Adama. Zaradi svoje neposlušnosti je tudi ona tako kot Adam postala vzrok smrti. Tudi Marija je že imela moža in tudi ona je bila devica, a bila je poslušna in je tako postala vzrok (*causa*) odrešenja za sebe in za ves svet (prim. Adv. Haer. 3,21,9-3,22,4; Epideixis 32-33).

Adam in Eva sta grešila ob drevesu, Kristus je svet odrešil na lesu križa. O smrti na križu Irenej piše: *"In prestopok, izvršen na lesu, se je razrešil s pokorščino na lesu, v kateri je bil poslušen Bogu Sin Človekov, z žebli pribit na les. S tem je odpravil spoznanje hudega in vpeljal spoznanje dobrega. Hudo je namreč biti nepokoren Bogu, kakor je biti Bogu poslušen dobro ... Torej je s pokorščino, s katero je bil poslušen vse do smrti, ko je visel na lesu, razrešil staro-davno nepokorščino, izvršeno na lesu."*

Ker je on sam Beseda Boga vsemogočnega, ki se na neviden način razteza po vsem vesoljnem svetu in vsebuje njegovo dolžino, širino, višino in globino – Božja Beseda namreč vse upravlja – je bil na ta način tudi križan Božji Sin, ki je že v vesoljstvu načrtan v podobi križa. Prav in potrebno je bilo, da je Božji Sin, ko je postal viden, prikazal svoje znamenje križa v vesoljstvu, da svoje delovanje na nevidni ravni pokaže tudi na viden način. On sam namreč razsvetljuje višave, to je nebesa in vsebuje globine, to je nižave pod zemljo, izteguje dolžino od vzhoda do zahoda in vodi širino severa in juga; od povsod pa kliče skupaj razkropljene, da bi spoznali Očeta" (Epideixis 33-34). V znamenju križa se kaže, da je odrešenje namenjeno vsemu stvarstvu; v križu se kaže, da je Kristus povzel (rekapituliral) vse človeštvo. S svojo smrtjo in vstajenjem je ljudem prinesel življenje.

Cerkev

Kot smo že rekli, je Kristus vse, vidno in nevidno, povzel v sebi. Ni pa bila povzeta le preteklost, ampak tudi prihodnost. V tej "prihodnosti" nastopi Cerkev, katere glava je Kristus (prim. Adv. Haer. 3,16,6). "Prihodnost" Cerkve je razpeta med veliko nočjo in drugim prihodom. Cerkev je novi Izrael, kar pomeni, da je Cerkev deležna obljub in blagoslovov, ki so bili namenjeni ljudstvu stare zaveze. Člani Cerkve so postali Abrahamovi posinovljenci. Zadnje obljube bodo, po Ireneju, dosegle svojo izpolnitev v tisočletnem kraljestvu pravičnih,¹³ ki bo tu na zemlji (prim. Adv. Haer. 5,32,2; 5,34,1).

"Svoje učence, priče vseh dobrih del, nauka, njegovega trpljenja, smrti, vstajenja in po vstajenju mesa njegovega vnebohoda, apostoli, je z močjo Svetega Duha poslal po vesoljnem svetu, da bi dopolnili poklic poganov, pokazali ljudem pot življenja, jih odvrnili od malikov, prešuštvovanja in skoposti, očistili njihove duše in telesa s krstom voda in Svetega Duha. Tega

*Svetega Duha so prejeli od Gospoda in ga delijo vernikom. Tako gradijo Cerkve*¹⁴ (*Epideixis* 41). Naloga Cerkve je v bistvu ta, da širi Kristusov klic po vsem svetu in vsem ljudem, pri tem pa jo vodi Sveti Duh. V Cerkvi se ohranja apostolsko izročilo, ki je temelj in norma vere (*regula fidei*); ta pa je enaka pri vseh Cerkvah in pri vseh jezikih. Norma vere je povzeta v krstnih veroizpovedih, tako imenovanih simbolih (prim. *Adv. Haer.* 1,9,4). Verodostojnost tega pravila vere nam zagotavlja apostolsko nasledstvo, ki ga krivoverci (gnostiki) nimajo (prim. *Adv. Haer.* 3,3,1).

Sklep

Irenej nam predstavi božji načrt odrešenja, ojkonomijo, katere glavni cilj je ljudi in celotno stvarstvo pripeljati nazaj k Bogu. Pomembno sporočilo te zgodovine je, da Bog ni nekje daleč, ampak da nas spremlja, da nam želi dobro. Pomembno mesto pri Lyončanu pa je dobilo stvarstvo, ki je dobro, saj je plod božjega stvariteljskega sklepa in delovanja. Človek je bil odrešen v celoti z dušo in telesom, saj je Sin postal pravi človek. Irenej je s tem, da je v boju proti gnostikom pokazal na enotnost božjega načrta, opravil pomembno delo in hkrati nakazal nadaljnji razvoj teologije.

1. *Adversus haereses*. Celoten grški naslov, v katerem je bilo delo napisano je: Ἐλεγκος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνόμου γνώσεως.
2. Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κληροῦματος.
3. Nemilenaristično eshatologijo so na vzhodu začeli razvijati Origen in aleksandrijska šola. Na

zahodu se je milenarizem obdržal nekoliko dlje, a je tudi tu pod vplivom platonističnega spiritualizma začel izginjati. Tako ga ne zasledimo več pri sv. Ambrožu, sv. Hieronim pa se je boril proti njemu, kar se vidi npr. v njegovem uvodu in zaključku k Razlagi Razodetja sv. Viktorina Ptujskega (Prim. *Praefatio Hieronymi in Conclusio editionis Hieronymi*, v: Viktorin Ptujski, *Razlaga Razodetja in drugi spisi*, Cerkveni očetje 9, Mohorjeva družba, Celje 1999, 136-143).

4. Prevod: Miran Špelič.
5. Ta Duh nam kaže Besedo, iz katere izhaja, to je Sina, ki nas dviga k Očetu. Shema "Oče – Sin – Duh – Sin – Oče" nam ponuja ključ za razumevanje Irenejeve teološke misli in to ne le na področju univerzalne zgodovine odrešenja, pač pa tudi na individualnem nivoju. (Prim. B. STUDER, *Gott und unsere Erlösung im Glauben der Alten Kirche*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1985, 84.)
6. Ponekod je človek predstavljen kot dvodelen (telo in duša; prim *Epideixis* 2), drugje kot tridelen (telo, duša in duh; *Adv.Haer.* 5,12,1-3).
7. "Proč izpred mene, prekleti, v večni ogenj, ki je pripravljen hudiču in njegovim angelom!"
8. Človek si je sam izbral smrt. Pred grehom je obstajala možnost neumrljivosti (prim. *Adv.Haer.* 5,12,1).
9. Mi bi rekli, ista oseba, a v Irenejevem času se je teologija šele pričela razvijati in tega termina še ni poznala kot principa edinosti Jezusa Kristusa.
10. Proti gnostikom.
11. Božji Sin je tudi tisti, ki je ustvarjal, ki je bil na neki način podoba za prvega človeka.
12. S tem se vedno znova bori proti gnostikom in doketom, ki so trdili, da se Sin ni resnično utelesil, da je imel zgolj navidezno telo. Podobno so cerkveni očetje ravnali tudi kasneje. Sv. Gregorij Nazianski je rekel, da kar ni bilo prevzeto, ni odrešeno. To je izrekel v boju proti misli, da v Jezusu ni človeške duše (npr. apolinarizem).
13. Milenarizem, glej opombo 3.
14. Irenej govori o Cerkvah, ko misli na lokalne Cerkve, o Cerkvi, v ednini, pa govori, ko misli na Cerkev, ki je Kristusovo slavno telo (prim. *Adv. Haer.* 4,33,7).